

літератури: Учеб. пособие для филол. спец. вузов / Сост. Т.Г. Винокур; Предисл. В.П. Григорьева. – М.: Высш. шк., 1991. – 448 с.; **6.** Возрастная психолінгвістика: Хрестоматія. Учебное пособие / Составление К.Ф. Седова. – М.: Лабиринт, 2004. – 330 с.:ил.; **7.** Гумбольдт В. фон. Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт. [пер. с нем. под ред. и с предисл. Г.В. Рамшвили]. – М.: Прогресс, 1984. – 397 с.; **8.** Ермоленко С. Нариси з української словесності. (стилістика та культура мови) / Інститут української мови НАН України, Український науково-виробничий центр “Рідна мова”. – К.: Довіра, 1999. – 431 с.; **9.** Звєгинцев В.А. О цельнооформленности единиц текста / В.А. Звєгинцев. // Изв. АН СССР. Сер. лит. и яз. – М., 1980. – Т. 39. – № 1.; **10.** Звєгинцев В.А. Семасиология. – М.: Изд-во Московского университета, 1957. – 324 с.; **11.** Звєгинцев В.А. Теоретическая и прикладная лингвистика: Учебное пособие. Изд. 2-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 336 с. (Из лингвистического наследия В.А. Звєгинцева); **12.** Звєгинцев В.А. Язык и лингвистическая теория. – М.: Изд-во Московского университета, 1973. – 248 с.; **13.** Калетнік А.А. Неокласична неологія: лінгвістичний статус: монографія / А.А. Калетнік. – К., 2008. – 304 с.; **14.** Козлова М.С. Философия и язык. – М., 1972. – 248 с.; **15.** Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрат Ю.Г., Лузина Л.Г. Краткий словарь когнитивных терминов. / [авт. Кубрякова Е.С.]. – М., 1996.; **16.** Патетичний фрегат: Роман Юрія Яновського «Майстер корабля» як літературна містифікація / Упоряд. В. Панченко. – К.: Факт, 2002. – 344 с. – (Літ. проект «Текст+контекст». Знакові літ. доробки та навколо них); **17.** Потебня А.А. Мысль и язык. – К.: СИНТО, 1993. –191 с.; **18.** Пустовіт Л.О. Словник української поезії другої половини ХХ ст.: семантико-функціональний аспект: Монографія / Упорядники В.І. Матюша, П.А. Матюша, І.Л. Михно. – К.: УНВЦ «Рідна мова», 2009. – 243 с.; **19.** Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля – К, 2008. – 712 с.; **20.** Ставицька Л. Естетика слова в українській поезії 10-30 рр. ХХ ст. / Монографія / Л. Ставицька – К.: «Правда Ярославичів», 2000. – 156 с.; **21.** Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. – М.: Изд-во «Наука», 1975. – 312 с.; **22.** Тураева З.Я. Лингвистика текста / З.Я. Тураева. – М., 1986; **23.** Тураева З.Я. Лингвистика текста на исходе второго тысячелетия / З.Я. Тураева // Вісник Київського лінгвістичного університету. Сер. Філологія. – К, 1999. – Т. 2. – № 2.; **24.** Шевченко Л.І. Інтелектуальна еволюція української літературної мови: теорія аналізу: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр „Київський університет”, 2001. – 478 с.

Доценко Т.С. (Київ, Україна)

Крилаті вислови біблійного походження в болгарській і українській мовах

Стаття присвячена дослідженню крилатих висловів біблійного походження болгарської і української мов в семантичному, структурному та лексичному аспектах. Ключові слова: біблеїзм, крилатий вислів, фразеологічна одиниця.

Статья посвящена исследованию крылатых выражений библейского происхождения болгарского и украинского языков в семантическом, структурном и лексическом аспектах.

Ключевые слова: библеизм, крылатое выражение, фразеологическая единица.

The study is dedicated to analysis of the Biblical pithy sayings in comparison of the Ukrainian and Bulgarian versions semantically, lexical and structurally aspects.

Key words: *Biblical pithy sayings, the winged expressions, phraseological unit.*

Протягом всього свого існування Біблія відіграла і продовжує відігравати велику роль у духовному і культурному розвитку християнських народів, її вплив на різні сфери життєдіяльності настільки великий, що й сьогодні ми знаходимо відображення біблійних сюжетів, мотивів в літературі, живописі, філософії. Біблія стає і одним з найважливіших і найрезультативніших джерел поповнення фразеологічного складу мови, зокрема болгарської і української. Ця найвідоміша в світі книга збагатила мови християнських народів величезною кількістю стійких сполучень, а саме крилатими словами (висловами), які становлять значний шар фразеологічної системи і активно функціонують як в усній, так і в писемній мові. Ці "готові формулювання життєвої мудрості" [2, 6] акумулюють в собі велику розумову енергію, завдяки чому, вони набувають сили впливу, а також створюють нові простори для думок, надають більшої переконливості та краси мовленню. Особливо цінуються крилаті вислови за лаконічність викладу, можливість висловити думку короткими небагатослівними формулами, які дають глибоку характеристику предмета думки. Наукове тлумачення терміну „крилатий вислів”, яке, на нашу думку, чітко сформульовано і обґрунтовано, пропонує А.П.Коваль : "Крилаті вислови це - окремі слова, словосполучення й цілі речення, які, відірвавшись від тексту, вживаються як усталені (фразеологічні) одиниці мови – в узагальненому, переносному або образному значенні. Усі крилаті вислови, на відміну від інших фразеологічних одиниць, мають точно встановлене джерело походження" [6, 9].

Дослідженню українських крилатих висловів присвячено роботи А.П.Коваль, В.В.Коптілова, Л.П.Дядечко. Їхні фундаментальні праці збагатили та розширили фразеологічний простір мови. Найвідомішими працями цих видатних лінгвістів є: "1000 крилатих висловів української літературної мови" А.П. Коваль і В.В. Коптілова (1964); "Спочатку було слово. Крилаті вислови біблійного походження в українській мові"(2001), "Крилаті вислови в українській літературній мові" (1975) А.П. Коваль; "Новое в русской и украинской речи: Крылатые слова – крилаті слова (матеріали для словника, 2001)" та "Крылатые слова как объект лингвистического описания: история и современность" (монографія, 2002) Л.П.Дядечко та ін. Над вивченням болгарської біблійної фразеології працювали К.Нічева, С.Спасова-Михайлова, М.Філіпова-Байрова, Кр.Чолакова, П.Філкова, Ст.Калдієва-Захарієва. Вагомим внеском у

дослідження фразеології болгарської мови стала праця В.Витова, яка вийшла у 2002 році, "Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите в българския език". Автор дослідив біля 2000 біблеїзмів, встановив їх конкретні джерела та простежив процеси фразеологізації цих одиниць.

Переважає більшість біблійних крилатих висловів у болгарській та українській мовах лексично, семантично і структурно є тотожними, але спостерігаються певні відмінності. Компаративне дослідження **семантики** біблеїзмів дає підстави виділити крилаті вислови, значення яких повністю співпадає в обох мовах і, які складають більшість від загальної кількості висловів. Наприклад: *Вавилонско стълпотворение - Вавилонське стовпотворіння* (Буття, 11: 1-10) у порівнюваних мовах вживається зі значенням „шум, галас, метушня, безладдя”; *Иерихонска тръба - Иерихонська труба* (І.Нав., 6:1-4) – „потужний, оглушливий звук, гучний голос”; *Никой не е пророк в родината си - Немає пророка у вітчизні своїй* (Лк., 4:24) – вислів вживають тоді, коли хочуть сказати, що людину швидше оцінять на чужині, ніж на рідній землі; *Ни на йота - Ні на йоту* (Матв., 5:18) – „ні наскільки, ні на найменшу дрібничку, зовсім”; *Обетована земя - Обітована земля* (Вих., 3:8) – „багатий край, ширше – місце чиєїсь заповітної мрії”; *Трънен венец - Терновий вінок* (Іван, 19:2) – „символ страждання” та ін.

Тут варто зазначити, що є вислови, які функціонують з однаковим значенням і в болгарській, і українській мовах, але різні за компонентним складом. Наприклад, для характеристики людини, яка не бачить власних вад, хоча вони можуть бути значними, яка в інших помічає найменшу похибку, в українській мові вживається вираз *У чужому оці заскалку бачити, а в своєму колоди не помічати*, а в болгарській мові з тим же значенням існує вислів *Комара цедя, камилата гълтам* (Мат., 23:24).

Стійкі сполучення, які походять з Біблії, існують в усіх мовах християнських народів і можуть бути визначені як інтернаціональні, відповідно і семантика цих виразів здебільшого збігається. Тому, в болгарській та українській мовах майже не зустрічаються вирази із зовсім протилежним значенням. Можна говорити про звороти, які вживаються із різним відтінком значення в болгарській і українській мовах. Так, вираз *Манна небесна* в болгарській мові вживається зі значенням – „блага, отримані задарма”. Таку семантику виразу дають автори „Фразеологічного словника болгарської мови” К.Нічева, С.Спасова-Михайлова і Кр.Чолакова, а також знаходимо і у словнику „Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите в българския език” В.Витова. В українській мові вираз *Манна небесна* – „несподівано одержані життєві блага”. Підтвердження значення виразу знаходимо і в прикладах з художньої літератури: „От затоплената почва поникнали хиляди млади фиданки и буен младинак... Но възрастните смърчове не седели мирно, полакомили се и те да грабнат от *манната небесна* и протегнали клони встрани... Аз сварих една драматична сцена: старците-

сцьперници се кьпят в сльнце, а в сянката вехнат младите фиданки (Н.Хайтов. Писма от пушинаците); „Того дня, коли я побачив, отой перший поїзд Червоного Хреста, – він вкарбувався мені в пам'ять як світле видіння, як чудо, яке зійшло з неба з *манною небесною*, – того дня я впав не при пам'яті і не зводився півтора місяці: висипний тиф поклав і мене” (Ю.Смолич).

В болгарській і українській мовах зустрічаються вислови, які вживаються не лише з одним значенням. Так, наприклад, болгарське біблійне сполучення *Всемирният потоп* має такі значення: „кінєць світу”; іронічно – „паніка, нервозність, нетерплячість”, а також має ще одне іронічне значення – „перебільшення чогось лихого, яке має статися або вже сталося”. В українській мові вислів *Всесвітній потоп* уживають, коли йдеться про величезну катастрофу, стихійне лихо, а також жартома, коли говорять про велику зливу; болг. *Святая святих* – „щось святе”; „щось найбільш дороге, таємне для когось і недоступне для інших”; „внутрішній світ людини”; „щось глибоко потаємне”; укр. *Святая святих* – „щось таємне, заповітне, недосяжне для непосвячених”; „щось дуже цінне, дороге”.

Дослідження біблійних крилатих висловів дає підстави виділити вислови, які в одній із зазначених мов вживаються лише з одним значенням, а в іншій мають декілька значень. Так, наприклад, семантика болгарського виразу *Ноев ковчег* – „приміщення, переповнене різними живими істотами”, а українське *Нойв ковчег* існує з різними значеннями: „надійний притулок від негоди чи злигоднів”; „переповнене різними людьми приміщення”; іронічно – „громіздке старомодне судно або екіпаж”.

З точки зору **структури** більшість біблійних крилатих висловів мають однаковий компонентний склад як в болгарській мові, так і в українській: *Агнец Божий – Агнецъ Божий* (Іван, 1:29), *Блуден син – Блудний син* (Лк., 15:11-32), *Вълк в овча кожа – Вовк в овечій шкурі* (Мт., 7:15), *Глас вопіюци в пустинята – Глас вопіющого в пустелі* (Мт., 3:3), *Името им е легион – Им'я їм легион* (Марк, 5:9), *Книжници и фарисеи – Книжники та фарисеї* (Мт., 23:14-15), *Не хвърляйте бисер пред свинете – Не кидайте бісеру перед свиньми* (Мт., 7:6), *Нося кръста си – Нести свій хрест* (Мт., 27:32), *Няма нищо ново под сльнцето – Немає нічого нового під сонцем* (Екл., 1:9), *Око за око, зъб за зъб – Око за око, зуб за зуб* (Лев., 24:20), *С пот на челото си – У поті чола* (Буття, 3:19) та ін. Однак, в болгарській і українській мовах зустрічаються біблеїзми, в яких спостерігаються деякі структурні відмінності, представлені у додаванні нових компонентів до сполучення в одній з мов і відсутності в іншій або скороченні компонентного складу. Розглянемо вислів *По-лесно е камила да мине през иглени уши*, який є частиною євангельського прислів'я "...и още ви казвам: по-лесно е камила да мине през иглени уши, нежели богат да влезе в царството Божие" (Мт., 19:24). В болгарській мові як крилатий вислів вживається лише частина з

біблійного висловлювання: *По-лесно е камила да мине през иглени уши*, тоді як в українській мові функціонує розширений вираз *Легше верблюдові пройти крізь голчане вушко, ніж багатому ввійти в Царство небесне*.

Крім семантичних та структурних відмінностей в крилатих висловах біблійного походження зустрічаються і **лексичні** відмінності, пояснення яких слід шукати в особливостях мови. Так, деякі з компонентів крилатого виразу можуть бути замінені синонімами або іншими словами, близькими за значенням. Слід зазначити, що зустрічаються вирази, які в одній мові мають тільки одну форму, а в іншій – дві або більше. Так, наприклад, в українській мові *Заборонений плід* має одну форму, а в болгарській вживаються два варіанти *Забранен плод* і *Запретен плод*; *Вовк в овечій шкурі* - *Вълк в овча кожа*, *Вълк в агнешка кожа*; *Бідний, як Лазар* – *беден като Лазар, сиромах Лазар*; *Бити себе у груди* – *Бия се (удрям се, тупам се, бъхтя се) в (по) гърдите*. Вислів *Блуден син* в болгарській мові існує в одному варіанті, а в українській, крім *Блудний син*, зустрічається ще й *Син Марнотратний*.

Український вираз *Випити чашу до дна, випити гірку чашу* (Іс., 51:17) в болгарській мові звучить як *изпивам до капка горчивата чаша*, але вживається також і у формі ідентичній українській *изпивам до дъно горчивата чаша*. Болгарський крилатий вислів (*изпивам до капка горчивата чаша*) на відміну від українського дає більш чітку, більш вичерпну характеристику ситуації. Аналіз крилатих висловів дає можливість виявити фрази, які мають по дві форми і в болгарській, і в українській мовах: *Заблудена (загубена, изгубена) овца* – *Заблудла (заблукана) вівця*; *Козел отпущення, Козел на изкуплението* – *Козел відпущення, Козел офірний*; *Тома неверни, Неверник Тома, Неверен Тома* – *Хома Невірний, Хома Невіруючий*.

В українській і болгарській мовах зустрічаються вислови які повністю або частково зберігають свою давньоболгарську або церковнослов'янську форму: в болгарській мові – *Агнец Божий, Во време оно, Жаждуци смятения води, Изчадие адово, Нищи духом, Обетована земя, Притча во язицях, Святая святих*, в українській – *Агнець Божий, Всякеє даяніє благо, Іците і обряцете, толците і отверзетя вам, Притча во язицех*. Частина таких біблеїзмів мають сучасні варіанти (це відбувається завдяки новоболгарським/новоукраїнським перекладам Біблії) і, в залежності від стилістичних потреб, можуть замінюватися чи вживатися у двох формах: болг.: *Имя им легион - Името им е легион, Не от мира сего* – *Не от тоя свят, От лукаваго* – *От лукавия, Хлеб насущний* – *Насъщния хляб*; укр.: *глас вопіючого в пустелі* - *Голос волаючого в пустелі, Золотий телець* - *Золоте теля, Обітована земля* - *Обіцяна земля*.

Незалежно від того, що болгарська і українська мови – слов'янські і крилаті вислови, які ми досліджуємо, мають одне й те саме джерело походження, Біблію, зустрічаються, хоча й рідко, вислови, які відсутні в

одній з мов. Так, вираз *Хамово семе*, який живе в болгарській мові і досить активно вживається, не присутній в українській мові. Цей вислів, як відомо, походить з біблійної оповіді про Ноя і його синів Сіма, Хама і Яфета. В українській мові функціонує лише ім'я *Хам*, яке набуває негативного значення і закріплюється в мові як крилате слово (в болгарській мові відсутнє), яке характеризує поведінку людей грубих, невихованих, нахабних, жорстоких. ("...*Хама*, самовдоволеного і розперзаного, обтяженого рабським комплексом до слабших і залежних, позбавленого моральних обов'язків, - не дай Боже, наділити силою, правами і владою пана". Є. Сверстюк). Семантика болгарського вислову („нікчемна людина, людина низьких моральних принципів”) є практично тотожною українському, але в болгарській мові *Хамово семе* вживається також зі значенням „блудець”, „лідар” (“Така, заедно с евреите и първите християни (“децата на стария Сем”), циганите, проклетото *Хамово семе*, ще останат завинаги други, не само различени като другост, но и отхвърлени”. Снежана Иванова. Другостта – лица и прототипи). В болгарській мові можна зустріти і *Като Хамово семе*, що означає – „всюди, в різних місцях”.

Не вживаються в болгарській мові біблійні вирази (присутні в українській), як *Аредів вік* (Буття, 5:20), *Гог і Магог* (Іез., 38-39), *Гроби поваплені/Гроби побілені* (Матв., 23:27), *Кимвал брязкаючий* (1 Кор., 13:1).

Отже, як бачимо, Біблія є одним з найбагатших джерел поповнення та збагачення фразеологічного фонду як болгарської, так і української мов. Структурно-семантичний та лексичний аналіз біблеїзмів у болгарській і українській мовах показує, що переважна їх більшість у цих мовах є семантично і структурно тотожними. Це пов'язано, як, із спільним джерелом походження, так і зі спорідненістю мов. Причини структурних, семантичних та лексичних відмінностей, які спостерігаються при дослідженні, слід шукати в особливостях історичного розвитку болгарської і української мов.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Берков В.П., Уолш І.А. Русско-английский словарь крылатых слов. – М., 1984;
2. Біблія або книги Святого писання Старого й Нового Заповіту. – 1992;
3. Библия, сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия Завет. – София, 1991;
4. Вьтов В. Библията в езика ни. Речник на фразеологизмите с библейски произход. – Велико Търново, 2002;
5. Дядечко Л.П. Крылатые слова как объект лингвистического описания. История и современность. – К., 2002;
6. Коваль А.П. Спочатку було слово. Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. – К., 2001;
7. Коваль А.П., Коптілов В.В. Крилаті вислови в українській літературній мові. – К., 1975;
8. Кочедьков Л. Краткий словарь библейских фразеологизмов. – Самара, 2006;
9. Ничева К. Българска фразеология. – С., 1987;
10. Ничева К., Спасова-Михайлова С., Чолакова Кр. Фразеологичен речник на българския език. – Т.1-2. – София, 1974-1975.